

CHARLESO DICKENSO KŪRYBOS RECEPCIJA LIETUVIŲ LITERATŪROS KRITIKOJE (III DALIS)

Regina Rudaitytė

Vilniaus universiteto

Anglų filologijos katedros profesorė

Pirmojoje ir antrojoje šios studijos, skirtos lietuviškajai Charleso Dickenso recepcijai, dalyse¹ apsiribojome dviem šios recepcijos aspektais: anglų rašytojo kūriniių vertimais į lietuvių kalbą, sceninėmis jų adaptacijomis ir kritikų vertinimais. Šioje dalyje pabandysime aptarti kitą labai svarbų recepcijos aspektą: Dickenso kūrybos vertinimą lietuvių literatūros kritikoje ir galimą anglų romanisto estetikos įtaką lietuvių literatūrai ir kultūrai.

Nors tradiciškai lietuvių kritikai ir literatūrologai Dickensą laikė emblemišku anglų rašytoju, vienu iš didžiausių Viktorijos epochos realistinio romano atstovų Anglijoje, tačiau jo kūryba Lietuvoje niekada nesusilaukė gilesnės analizės, o tik gana paviršutiniško traktavimo, apsiribojančio apžvalginiais biografiniais straipsniais, recenzijomis ir biografinėmis žinutėmis, išbarstytomis spaudoje, ypač (bet ne vien) ankstyvuojų recepcijos laikotarpiu. Biografinis metodas literatūros kritikoje Lie-

tuvoje dominavo pirmojoje XX a. pusėje ir, galima sakyti, dar ilgokai liko pagrindiniu literatūros analizės įrankiu. Kritikos nuomonės ir vertinimas, žinoma, buvo svarbus Dickenso kūrybos ir jos recepcijos sklaidos veiksnys. Todėl įdomu pažvelgti, kaip įvairiais laikotarpiais formavosi kritikų nuomonės, analitinis požiūris į anglų romanisto kūrybą, kokį poveikį jos recepcijai turėjo bendras ideologinis ir kultūrinis kontekstas.

Pirmieji kritikų atsiliepimai apie Dickenso kūrybą – tai dvi nedidukės recenzijos apie pirmąjį *Oliverio Tvisto* vertimą (jos jau buvo minėtos pirmojoje šios studijos dalyje²). Vėliau dienraštis *Lietuvos aidas* įdėjo trumpą žinutę su rubrika „Spaudos apžvalga“ apie sutrumpintą *Oliverio Tvisto* vertimą, atliktą mokinių ir išleistą 1924 m. ir 1928 m.: joje buvo akcentuojamas didaktinis romano pobūdis ir pabrėžiama, kad „ir mūsų jaunimui „Oliveris Tvistas“ tinka kaip auklėjamoji knyga, bet ne kaip meno, ypač kada jį išėjo žymiai sutrumpintas“ (Kietis, 1928, 4). 1924 m.

¹ Regina Rudaitytė, „Charleso Dickenso kūrybos recepcija Lietuvoje: vertimų tradicija ir praktika (I dalis)“, *Literatūra* 52 (4), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 7–19; „Charleso Dickenso kūrybos recepcija Lietuvoje: sceninės adaptacijos ir kritikų vertinimas (II dalis)“, *Literatūra* 53“ (4), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, 15–23.

² Žr. Regina Rudaitytė, „Charleso Dickenso kūrybos recepcija Lietuvoje: vertimų tradicija ir praktika (I dalis)“, *Literatūra* 52 (4), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 7–19.

pasirodė Prano Kvietkausko iš rusų kalbos išverstas populiarus Sergejaus Orlovskio biografinis eskizas *Vaikams apsakytas Dickenso gyvenimas*: nedidukė 71 puslapių knygelė, skirta jaunesiems skaitytojams, su dvylika iliustracijų, vaizduojančių patį rašytoją, jo namus ir darbo kabinetą, taip pat scenas iš jo romanų *Deividas Koperfilidas*, *Mažoji Dorit*, *Oliveris Tvistas*, *Dombis ir sūnus*. Tai sentimentalus didaktinio pobūdžio Dickenso gyvenimo aprašymas, kuriame brėžiamos paralelės tarp paties rašytojo gyvenimo ir minėtų jo romanų, kurie eskizo pabaigoje trumpai aptariami perpasakojant jų siužetą. Knygelėje pabrėžiamas socialinis romanų pobūdis, skurdo, vargo motyvas, sunki našlaičių dalia, Dickenso gailėstis ir užuojauta silpniesiems, nelaimingiems ir nuskriaustiesiems. Tai pirmoji anglų romanisto biografija, išleista Lietuvoje. Antroji pasirodė jau sovietmečiu, 1976 m. serijoje „Siluetai: žymių žmonių gyvenimai“: tai Hesketo Pirsono *Čarlzas Dikensas*, kurią iš anglų kalbos vertė Antanas Paragys. Tačiau nei tokia plačiai pagarsinta ir visuotinai pripažinta kaip rašytojo biografijos etalonas Johno Forsterio knyga *Charleso Dickenso gyvenimas*, nei it magnetas skaitytojo dėmesį prikaustanti, be galo įdomi ir skrupulingai dokumentuota šiuolaikinio anglų romanisto Peterio Ackroydo parašyta biografinė knyga *Dikensas*, deja, iki šiol nėra išverstos į lietuvių kalbą ir plačiajam lietuvių skaitytojui lieka neprieinamos.

Lietuvoje, skirtingai nei kituose Europos kraštuose, nėra nė vienos literatūrologinės studijos, jokio fundamentalaus mokslo veikalo, jokių rimtų tyrimų, skirtų specialiai Dickenso kūrybai. Kritinis šio

rašytojo kūrinių vertinimas iš esmės apsiriboja recenzijomis ir ilgesniais ar trumpesniais straipsniais, pratarmėmis/įvadais ar pabaigos žodžiu, palydinčiais jo knygų vertimus. Tarpukariu buvo suformuotas Dickenso, kaip didžio humanisto, romantiko ir socialinių Viktorijos epochos ydų kritiko, įvaizdis; jis šlovintas už krikščioniškosios etikos ir „kalėdinės filosofijos“ propagavimą. To meto lietuvių skaitytojams, o ir kritikams imponavo dikensiškas sentimentalumas ir moralizavimas, melodramatiškumas, humanizmas, gėrio, „širdies religijos“, šeimos židinio kulto akcentavimas. Sovietmečiu didžiulę įtaką Dickenso kūrybos recepcijai turėjo marksistinė ir komunistinė ideologija: anglų romanistas, galima sakyti, buvo tikras marksistinių kritikų numylėtinis, visur keliamas „idėjiškai teisingos“ kūrybos pavyzdžiu. Jo kūriniuose jie rado tinkamą objektą savo analizei, naudojant tegu ir atšipusius marksistinės metodologijos, vienintelės galimos taikyti literatūrai sovietmečiu, instrumentus. Tai, ką rusų literatūrologas Igoris Katarskis pažymi savo taip ir neišleistoje 1971 m. esė „Dickenso recepcija Tarybų Sąjungoje“ (kuri išversta į anglų kalbą saugoma Dickenso muziejuje Londone), absoliučiai tinka to meto lietuvių kritikai, kuriai taip pat buvo būdingas „nepalijaujamas domėjimasis socialinėmis problemomis, keliamomis Dickenso mene, kritiniu jo realizmo aspektu [...], jo satyriniu Anglijos aktualijų ir socialinių Anglijos institucijų portretu, jo giliai realistiniu klasinių savo epochos konfliktų suvokimu, įvairių devynioliktojo amžiaus Anglijos visuomenės sluoksnių socialinės psichologijos pavaizdavimu“ (Katarsky, 1971, 91). Tiek Sovie-

tų sąjungoje, tiek ir sovietinėje Lietuvoje Dickenso kūryba buvo naudojama politiniams ideologiniams tikslams ir komunistinei propagandai – šį faktą dar ketvirtojo XX a. dešimtmečio pradžioje išvalgiai numatė ir iškėlė Balys Sruoga. Straipsniai ir recenzijos, spausdinti nuo 1940 m. iki maždaug 1990-ųjų, dažniausiai buvo ideologizuoti ir schemiški Dickenso gyvenimo ir kūrybos aprašymai, prisodrinti įprastos marksistinės ir komunistinės retorikos ir klišių. Tų publikacijų nebuvo itin gausu (Lietuvoje nei sovietmečiu, nei dabar nėra geras tonas domėtis Vakarų literatūra, užtenka ir savosios), dažniausiai jos buvo proginės: arba palydimieji Dickenso kūrinių vertimų straipsniai, arba skirti paminėti anglų rašytojo gimimo ar mirties metines. Taigi 1945 m. Lietuvos spaudoje pasirodė du straipsniai, skirti paminėti 75-ąsias Dickenso mirties metines. Vieną jų, publikuotą *Literatūroje ir mene*, parašė Karolis Vairas, sugretinęs Dickenką su Shakespeare'u, teigdamas, kad „jo populiarumas užtemdė ir Baironą“ (Vairas, 1945, 7). Kitame straipsnyje „Karolis Dikensas“, išspausdintame *Tiesoje*, V. Baravykas pateikia trumpą ir ideologizuotą rašytojo gyvenimo ir kūrybos apžvalgą, vertindamas jį iš marksistinių pozicijų, pristatydamas Dickenką kaip vieną iš didžiausių pasaulinės literatūros realistų, vaizdavusių liaudies gyvenimą. Anot Baravyko, Dikensas priklauso prie „gerųjų“ Anglijos romanistų, kurių didžiausias nuopelnas – kad be padailinimo ir tikroviškai atskleidžia visų buržuazinių sluoksnių ydas (Baravykas, 1945, 3). Sovietmečio straipsniams, kurie perdėm politizuoti, apskritai būdinga paviršutinė tekstų analizė, nesigilinama į

rašytojo kūrybos estetiką, meninius ypatumus. Štai 1950 m. pasirodė du stipriai ideologiškai „iškrauti“ straipsniai – O. Alksnytės ir A. Ivaščenkos – skirti paminėti 80-ąsias Dickenso mirties metines. Alksnytė pristato Dickenką kaip puikų rašytoją, nes jis satyriškai vaizdavo tamsiąsias anglų gyvenimo puses, buržuazinės visuomenės ydas; jo kūryboje ryškus engėjų pasmerkimas, neapykanta turtuoliams eksploatatoriams ir meilė skriaudžiamiesiems. Nors, anot Alksnytės, Dikensas nesuprato tikrosios prancūzų revoliucijos prasmės, jo romanas *Pasakojimas apie du miestus* vien šios revoliucijos pavaizdavimu vis tiek labai vertingas (Alksnytė, 1950, 3). Ivaščenkos straipsnelyje manipuliuojama Dickenso vardu ir kūryba, kuri išnaudojama ideologiniams tikslams, brėžiant absurdiškas paraleles su dabartimi, naudojant šaltojo karo retoriką ir klišes: „Dikensas – kovotojas prieš tamsiąsias reakcijos ir agresijos jėgas“, savo kūryba „meta kaltinimą valdančiosioms klasėms“, „prismeigė prie gėdos stulpo Anglijos buržuaziją, parodė tikrą gyvenimą kapitalistinėje visuomenėje“ ir panašiai (Ivaščenka, 1950, 3).

Minint 150-ąsias Dickenso gimimo metines *Literatūra ir menas* įsidėjo anglų kritiko Jacko Lindsay'jaus straipsnelio apie anglų romanistą vertimą „Ir dvidešimtajame su mumis...“ (Lindsay, 1962), o Vilniaus universiteto dėstytoja Elena Kuosaitė pristato Dickenką kaip talentingiausią rašytoją realistą ir didį humanistą (Kuosaitė, 1962, 4). Tokio pobūdžio straipsneliai būdavo spausdinami *Tiesoje*, *Komjaunimo tiesoje* ir *Literatūroje ir mene* – leidiniuose, kurie, savaime aišku, tarnavo režimui ir turėjo paklusti marksizmo ir komunizmo

ideologijai, mat buvo viena partija ir viena tiesa, tad neliko vietos subjektyvioms interpretacijoms ir spaudos laisvei. Spaudai teko vienintelis vaidmuo: padėti partijai pasiekti jos keliamus tikslus, iš kurių tauriausias – komunizmo statyba. Literatūra privalėjo tinkamai auklėti visuomenę ir skiepyti jai teisingas ideologines vertybes. Dėkingas šiuo požiūriu buvo Dickenso knygos *Pastabos apie Ameriką* (1842) sutrumpinto vertimo pasirodymas 1950 m. – į jį iškart buvo sureaguota trimis recenzijomis, kurias parašė kritikais apsimetę propagandistai, Dickenso knyga pasinaudoję kaip pretekstu išlieti tulžingą kritiką kapitalizmo ir JAV adresu, griebdamiesi tos pačios absurdiškos retorikos. Recenzijoje „Nepasenusios pastabos“ kažkoks V. Leonaitis (tai galbūt slapyvardis) liaupsina Dickensą už tai, kad jis „sugebėjo teisingai įvertinti Amerikos tikrovę“, o jo knyga „tapo dar aktualesnė mūsų laikais, kai amerikoniškojo imperializmo rykliai su vis didesniu cinizmu rodo savo žmogėdrišką iltis“; ši knyga, anot Leonaičio, „padeda demaskuoti melą apie „amerikoniškąjį gyvenimo būdą“, kuris yra amerikoniškasis vergovės ir išnaudojimo būdas“ (Leonaitis, 1950, 4). Simptomiška ir nenuostabu (nors dabar jau skamba makabriškai), kad tokia recenzija *Literatūroje ir mene* pasirodė šalia įvairaus stalininio marazmo, šūkių „įveikti formalizmo įtaką“, vystyti tarybinę literatūrą, partijai vadovaujant.

Recenzijoje „Knyga apie amerikonišką vergiją“ A. Pakalnis, operuodamas ideologinėmis klišėmis, vėlgi pagrūmoja Amerikai ir pabrėžia, kad Dickenso *Pastabos apie Ameriką* „padeda skaitytojui geriau pažinti šių dienų Uolstrito šalį, ameriki-

nius imperialistus bei jų varomą politiką, nukreiptą prieš darbo žmonių, laisvę mylinčių tautų interesus“ (Pakalnis, 1950, 3). Tokia retorika nėra niek nestebina, kai *Tiesos* numeris pradedamas vedamuoju „Su didžiojo Stalino vardu“: atiduota duoklė laikmečiui. Trečioji iš šios serijos – V. Kazakevičiaus recenzija iškalbingu pavadinimu „Neteisybės ir smurto šalis“ iškilmingai skelbia, kad

Dikensas savo knyga metė rūstų kaltinimą Amerikos buržuazinei santvarkai. Dikensas knyga – naudinga dovana tarybiniam lietuvių jaunimui. Ji ypač aktuali šiandien, kada dar labiau sužūlėję Amerikos imperialistai isteriškai šūkauja apie trečiąjį pasaulinį karą, bombarduoja taikius Korėjos miestus, siekia pavergti kitas tautas ir vis labiau skurdina savo krašto darbo žmogų. Didysis anglų rašytojas Č. Dikensas, jau prieš šimtą metų demaskavęs tą prakeiktą dolerio karalystę, savo nepasenusia kūryba ir šiandien tvirtai stovi kovotojų už taiką, prieš imperialistinius karo kurstytojus gretose (Kazakevičius, 1950, 3).

Tokių vadinamųjų kritikų sovietmečiu buvo apstu, o jų užduotis – saugoti marksistinės-lenininės ideologijos skastybę; jų politiškai angažuoti straipsniai ir recenzijos – tipiškas sovietinės eros reiškinys, kai literatūra ir menas buvo ideologijos tarnaitė, o kūrinio estetika, meniniai ypatumai visiškai nerūpėjo. Tokios „kritikos“ dėka sovietmečiu buvo suformuotas gana vienpusis Dickenso, kaip tipiško kritinio realizmo ir socialinio romano atstovo anglų literatūroje, įvaizdis. Jo romanai sovietmečiu buvo populiarinami dėl juose slypinčių politinių ir socialinių implikacijų; iš anglų rašytojų Dikensas buvo daugiausiai verčiamas ir šlovinamas, nes jo kūryboje išryškėjo ir kapitalizmo kritika. Tokios ko-

munistinės ir marksistinės kritikos nuostatos turėjo lemiamą įtaką tolesnei Dickenso recepcijai ir vėlesniuju laikotarpiu, ypač jau atkūrus Nepriklausomybę, atgrasė daugelį paprastų skaitytojų nuo jo kūrybos: bent jau įtariai buvo žiūrima į viską, kas buvo liaupsinama ir propaguojama sovietmečiu.

Pirmieji rimtesni bandymai deramai ir profesionaliau įvertinti Dickenso kūrybą – du Vilniaus universiteto dėstytojos Irenos Varnaitės straipsniai be jokio ideologinio pamušalo ir specialiai skirti Dickensui: įžanginis „Istorijos ir žmogaus drama Čarlzo Dikenso romane“ lietuviškajam romano *Pasakojimas apie du miestus* vertimui ir lydymasis romano *Didieji lūkesčiai* vertimui: „Apie žlugusias iliuzijas, pasaulio šaltį, žmoniškumą.“ Abu straipsniai kvalifikuotai komentuoja visą Dickenso kūrybą ir susitelkia prie abiejų romanų vertimų. Varnaitė gilinasi į Dickenso romanų estetines ypatybes ir poetiką, analizuoja rašytojo kūrybą remdamasi Michailo Bachtino teorija, taip pat kai kuriais anglų literatūrologais bei kritikais, kuriuos cituoja ir kurie galbūt suformavo ir jos pačios nuomonę bei vertinimą: tai F. R. Leavisas, A. Wilsonas, N. Rance’as, W. Allenas, J. Carrey’is. Varnaitė pristato Dickensą kaip žymiausią anglų romano kūrėją; jis apibūdinamas kaip „nepaprastai turtingos vaizduotės rašytojas, realistas, humoristas, satyrikas, sentimentalistas, sociologas, didis reformatorius – visa tai susilydo viename asmenyje, itin ryškioje individualybėje“ (Varnaitė, 1996, 419). Jo brandžiausi romanai – *Dombis ir sūnus*, *Nykūs namai*, *Mažoji Dorit*, *Sunkūs laikai*, *Pasakojimas apie du miestus* – laikomi

geriausiais (Varnaitė, 1996, 421). Varnaitė pabrėžia labai stiprią ir ilgalaikę Dickenso įtaką pasaulinės literatūros procesui ir tokiems rašytojams, kurie iš jo mokėsi, kaip antai: F. Dostojevskis, I. Turgenevas, F. Kafka, J. Joyce’as, W. Faulkneris, G. B. Shaw, E. Waugh, W. Goldingas (Varnaitė, 1996, 427). Varnaitės analitinėse įžvalgose Dickensas traktuojamas ne tik kaip realistas, bet kaip rašytojas, „išaugęs šį metodą“, ir „siurrealistiniais vaizdais, grotesku, hiperbole, simbolizmu, originaliu humoru, artumu mitui, novatoriška prozos technika“ priartėjantis prie modernizmo (Varnaitė, 1996, 426). Pastarąjį teiginį Varnaitė toliau plėtoja gana netrumpame interviu apie Dickensą „Tarp socialinio realizmo ir modernizmo užuomazgų“ literatūriniam savaitraščiui *Šiaurės Atėnai*: jame į didžiojo rašytojo kūrybą ji žvelgia per jo biografijos prizmę, teigdama, kad Dickenso kūrybą (kaip ir Byrono) geriausia galima suprasti per jo asmenybę ir biografiją, o jo meno svarba pasaulio literatūrai prilygsta Shakespeare’o (Varnaitė, 1998, 12). Dickenso kūrybos reikšmė artikuliuojama išplėstiniame išsamiam pokalbyje, kuris tiesiog virsta savarankiška esė ir buvo publikuotas kaip atskiras knygos *Pokalbiai apie anglų rašytojus* skyrius (serijoje „Didieji vardai“). Vertindama Dickenso reikšmę pasaulio literatūrai, Varnaitė pabrėžia jo literatūrinius nuopelnus ir indėlį į Europos ir pasaulio literatūrą:

Ką Dickensas davė Europos ir viso pasaulio literatūrai? Pirmiausia – nuskriaustųjų ir pažemintųjų problemą. Jis praturtino Europos literatūros žanrų įvairovę. Dickensas yra didysis šeimos romano klasikas, dar niekas jam neprilygo šioje srityje. Negalime nepaminėti, kad nuo Dickenso prasideda ir savotiškas

XIX amžiaus modernizmas. Dickensas pirmasis iškėlė žmonių, visos visuomenės sudaiktėjimo, susvetimėjimo problemą. Jis pirmasis panaudojo ir tokias siurrealistines priemones kaip, pavyzdžiui, kokios nors detalės, bruožo atskyrimas nuo vaizduojamojo charakterio, jų veikimas autonomiškai (drabužiai, krėslai, dantys, šypsenos ir pan.). Ne veltui iš Dickenso mokėsi F. Kafka ir kiti siurrealizmo meistrai. Dickensas – ir sąmonės srauto vaizdavimo pradininkas: brandžiuosiuose savo romanuose jis labai išstobulino vidinį monologą (Varnaitė, 1999, 112).

Ko gero, vienintelis bent jau man žinomas bandymas taikyti šiuolaikines literatūros teorijas ir metodologines prielaidas Dickenso kūrybos analizei – Ievos Mikelininkaitės straipsnis „Ch. Dickenso *Kalėdinių apsakymų analizė*, taikant G. Genette'o distancijos, perspektyvos ir fokalizacijos teoriją“, parašytas anglų kalba (Mikelininkaitė, 2002, 51–61). Jame tyrėja mėgino pritaikyti Genette'o naratologiją trimis Dickenso kalėdiniais apsakymams, tačiau jos analizė gana schemiška, argumentacija ne itin pagrįsta ir įtikinama, ir be akivaizdžių elementarių teiginių negeneruoja kokių nors įdomių išvalgų, o lieka savitiksle.

Dickenso įtaka lietuvių literatūrai

Epinis Dickenso romanų užmojis, juose plėtojamos socialinės problemos, realistiškai charakteriai, regis, galėjo būti sektinas modelis lietuvių literatūrai tarpukariu ir ypač sovietmečiu. Tačiau tektų gerai palaužyti galvą, norint aptikti tiesioginę Dickenso estetikos įtaką lietuvių rašytojams, o ir kažin ar pavyktų ją surasti. Vis dėlto jau vien skaitymo potyris, jo reflektavimas ir komunikacija, jo poveikis kūrybinei są-

monei yra reikšmingi veiksniai: pats skaitymo procesas suteikia impulsą skaitytojo kūrybinei sąmonei atsiverti ir žaismei. O rašytojas nesąmoningai rašo iš skaitymo poveikio, kurį patyrė jo kūrybinė sąmonė. Juk rašymas dažnai gimsta iš kitų kūrybos skaitymo ir apmąstymo. Štai ir Dickensą skaitė ir juo žavėjosi kai kurie žymūs lietuvių rašytojai – ir šis faktas užfiksuotas literatūros istorijos knygose, kritiniuose straipsniuose ir memuaruose. Šie vertinimai gana šykštūs, jų nėra daug, bet juos verta paminėti kaip didžio anglų romanisto anuometinio populiarumo ir reikšmingumo įrodymą. Antanas Vaičiulaitis (1906–1992), romanistas ir literatūros kritikas, vieno iš pirmųjų literatūros istorijos vadovėlių *Visuotinės literatūros istorija* (1932) bendraautoris (kartu su Juozu Brazaičiu-Ambrazevičiumi ir Jonu Griniumi) aukštai vertina Dickenso kūrybą, nepaisant kai kurių priekaištų ir rimtų trūkumų, kuriuos jis pastebėjo romane *Oliveris Twistas*: per daug veikėjų, perdėtas sentimentalumas, supainiota intriga (Vaičiulaitis, 1932). Šioje populiarioje literatūros istorijoje, sulaukusioje net šešių leidimų, Dickensui skiriama gana daug vietos – apie dešimt puslapių.

Derėtų paminėti, kad Antanas Venclova ir Petras Cvirka, žymūs ir įtakingi sovietmečio rašytojai, pripažino Dickenso svarbą savo kūrybinėms biografijoms. Abu šie rašytojai greičiausiai skaitė rusiškuosius Dickenso kūrinių vertimus; Venclova gerai mokėjo vokiškai, o Cvirka – prancūziškai ir netgi vertė iš šios kalbos, tačiau nė vienas jų, regis, neskaitė angliškai. Kaip jau buvo aptarta, kalbant apie Dickenso kūrybos vertimus, Venclova parašė trum-

pą įvadinį straipsnį apie Dickenso gyvenimą ir kūrybą savo paties *Varpų* vertimui (Venclova, 1930, 5–9). Sunku pasakyti, ar Venclovai šį vertimą užsakė leidejas, ar Kauno valstybės teatras (mat *Varpai* buvo jame pastatyti tais pačiais metais), ar rašytojas šį kūrinį išvertė savo iniciatyva; tačiau šis faktas rodo Venclovos domėjimąsi Dickenso kūryba, kuris vėliau užfiksuotas jo dienoraštyje, kritikos knygose ir memuaruose. Viename savo dienoraščio įrašė, datuotame 1942 m. gruodžio 28 d. ir išspausdintame atsiminimų apie Petrą Cvirką knygoje, Venclova pažymi skaitęs Dickenso *Deividą Koperfildą* (Venclova, 1969, 595). Taip pat Venclova rašo apie skaitymo patirtį ir poveikį, apie tai, kokią didžiulę įtaką jam padarė Dickenso tekstai šalia kitų didžiųjų prancūzų, rusų ir amerikiečių autorių: „Ištisus naujus gyvenimo ir žmogaus sielos žemynus man atidengė didieji prancūzai [...]; anglai – Fildingas, Dikensas, Golsvortis; [...]“ (Venclova, 1976, 624) Savo literatūros kritikos knygoje *Literatūra ir liaudis* Venclova, neaišku, kuo remdamasis, pastato Dikensą į vieną gretą su Uptonu Sinclairu, Williamu Thackeray’jumi, Emile’iu Zola, Heinrichu Heine, George Sand, Romainu Rollandu, visus juos, tokio skirtingo literatūrinio braižo ir kryptių kūrėjus, keistai apibūdinamas kaip pusiau publicistus, agitatorius, pamokslininkus; ne mažiau keista ir jo prognozė: anot jo, literatūros tendencija virsti ritmiška proza – vienas iš būdingiausių paskutinio šimtmečio reiškinių (Venclova, 1974, 196). Iš Venclovos atsiminimų sužinome, kad jo artimas draugas Petras Cvirka skaito Čechovą, Ernestą Hemingway’jū ir ypač žavisi Dickenso

Deividu Koperfildu (Venclova, 1969, 595). Savo dienoraščio įrašė, datuotame 1943 m. sausio 12 d., Venclova pacituoja Cvirkos žodžius: „Yra rašytojų, kurie amžinai jauni. Toks yra Dikensas. Jie turi savyje kažką, kas juos nesendina. [...] Hamsuno negaliu baigti skaityti – išgalvota, nuobodu.“ (Venclova, 1969, 596) O laiške draugui, pradedančiam rašytojui, Cvirka duoda tokią patarimą: „O literatūros meistriškumo geriausia mokytis iš užsieniečių rašytojų, iš tokių nuostabių žodžio stebukladarių, kaip Čechovas, Mopasanas, L. Tolstojus, G. Floberas, Puškinas, Lermontovas, Dikensas.“ (Venclova, 1974, 451) Gal ir neprašautume pro šalį darydami prielaidą, kad iš Dickenso Cvirka galbūt mokėsi realistinio meistriškumo ir satyros, farso bei groteskiškų potėpių, kurdamas personažų charakterius savo paties romane *Frankas Krukas* (1934). Nors būtų sunku pastebėti tiesioginės įtakos ženklų, tačiau visai įmanoma nubrėžti paraleles tarp Dickenso *Pastabų apie Ameriką* ir Cvirkos *Franko Kruko*: amerikietiškos visuomenės satyriniame pavaizdavime tarp jų esama sąlyčio taškų. Juk Cvirkos dviejų tomų satyrinis romanas apie lietuvių emigrantą JAV, kuris „suamerikonina“ savo vardą ir pavardę ir tampa Franku Kruku, klestinčiu „gra-boriumi“, panašiai kaip Dickenso minėtas veikalas, perauga į kapitalizmo satyrą ir atgrasios komercijos parodiją.

Dickenso įvaizdis šiandien

Tradiciškai Lietuvos akademiniuose sluoksniuose Dikensas vis dar laikomas kanoniniu anglų rašytoju, o jo kūryba tebėra paskaitų kursų ir seminarų objektas. Bent jau teoriškai Dickenso, kaip emblemiško rašytojo, kūriniai šalia kitų rekomen-

duojamų rašytojų įtraukiami į mokyklų ir universitetų programas. Tačiau praktiškai jo kūryba prarado populiarumą ir dėstoma sporadiškai. Tam galbūt esama keletu priežasčių. Pirma, poststruktūralizmo teorijos ir postmodernizmo ideologijos įtakoje į literatūrinį kanoną apskritai žvelgiama su nemenka įtarimo doze, o jo validumas rimtai kvestionuojamas. Antra, kadangi socialiai angažuota literatūra prarado aktualumą, ir jau nereikia išnaudoti Dickenso romanų politiniams tikslams kaip sovietinėje eroje, susidomėjimas Dickensu visiškai nuslūgo, o jo kūryba tapo lyg ir kokiu sustabarėjusiu literatūriniu fenomenu, tinkamu vien akademinėms studijoms. Bet netgi ir šiuo atveju šiandien nematyti jokio mokslinio intereso Dickenso kūryba, neatliekama jokių rimtų sisteminių Dickenso tekstų ar apskritai Viktorijos epochos literatūros (tokio populiarus literatūrologinių tyrimų objekto Vakaruose) analitinių tyrimų. Galima konstatuoti, kad per porą pastarųjų dešimtmečių rimta literatūrinė Dickenso kritika apskritai neegzistavo. Dickensas paverstas tik vaikų rašytoju, o jo ankstyvieji romanai, kaip ir *Kalėdų knygos*, propaguojantys šeimos vertybes, humanizmą, gėrį, „širdies religiją“, pasitelkiami dažniausiai auklėjimo tikslams. Įdomu, kad edukacinis anglų rašytojo romanų pobūdis pabrėžiamas ir prieš keletą metų pasirodžiusioje lietuvių rašytojos Renatos Šerelytės recenzijoje simptomišku pavadinimu „Pamokanti istorija jaunuoliams“, skirtoje antrajam Dickenso romano *Didieji lūkesčiai* lietuviškam leidimui. Šerelytė pristato Dickensą kaip universalaus talento didį anglų rašytoją, giria jo nepaprastą vaizduotę, subtilų humorą ir puikią litera-

tūrinę klausą. Jo romaną *Didieji lūkesčiai* recenzentė teigia esant vienu iš svarbiausių ir įdomiausių Dickenso romanų, lygina jį su Gustave'o Flauberto *Jausmų ugdymu*. Anot recenzentės, „Ch. Dickenso sukurta istorija nepaprastai artima mūsų laikams, nes kalba visų pirma apie garbėtrošką – tuos „didžiuosius lūkesčius“, kurie statomi ant netvirtų pamatų ir kuriems sužlugus visiškai pasikeičia jauno žmogaus gyvenimas“ (Šerelytė, 2008, 8).

Na o keisčiausia šiame klasikinės literatūros užmaršties fone atrodo tai, kad Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos septintos klasės mokinė Marija Dautartaitė, „Naujosios Romuvos“ redakcijos paskelbto mokinių rašinių konkurso laureatė, sukūrė šiame žurnale publikuotą eilėraštį, dedikuotą anglų rašytojui – „Čarlzui Dickensui (*Oliverio Twisto nuotykių motyvais*)“ (Dautartaitė, 2001, 4).

Eiliniam Lietuvos skaitytojui Dickensas šiandien – pasenęs, nuobodus rašytojas. Sovietinės kritikos sufabrikuotas Dickensas, kaip išskirtinai socialinio rašytojo, kuris demaskavo „kapitalistinę Angliją, beribį ir žiaurų darbo žmonių išnaudojimą“, įvaizdis turėjo per pastaruosius keletą dešimtmečių itin neigiamą įtaką jo kūrybos recepcijai, kuri visiškai sumenko ir susitraukė (kaip jau buvo aptarta šios studijos pirmoje ir antroje dalyse) iki trumpų apžvalgų ir publikuojamų vertimų anotacijų, enciklopedinių straipsnelių, keletu komerciškai pelningų vertimų ir vienos sceninės adaptacijos. Lietuviškoje spaudoje Dickenso vardas šiandien minimas be galo retai, dažniausiai kaip iliustracija arba kokios nors reklamos kampanijos dalis, pavyzdžiui, Romano Polanskio filmo „Oli-

veris Tvistas“ reklamoje (Ročkienė, 2006, 6). Lygiai kaip ir populariame straipsnyje apie žymių žmonių gyvenimą ir genijaus fenomeną „Diagnozė: genijus“ Dickensas tik paminėtas kaip genijus, kentėjęs nuo podagros, ir, kaip daugelis žymių rašytojų ir menininkų, sirgęs maniakine depresija (Paškevičienė, 2007, 50–53).

Tad ką gi šiandien mums reiškia Dickensas ir jo kūryba? Ar galima teigti, kad formuojasi naujas Dickenso įvaizdis? Ne taip paprasta atsakyti į šiuos klausimus. Akademinio pasaulio žmonėms, profesorai, įsigilinusiai į Vakarų literatūros ir kultūros studijas, Dickensas tebėra didis Viktorijos epochos anglų realistas ir humanistas; eiliniams skaitytojams jis dažniausiai asocijuojasi su skurdo tema ir ypač su Kalėdomis. Per pastaruosius keletą metų Dickenso vardas pasirodydavo Lietuvos spaudoje artėjant Kalėdų šventėms. Štai dienraštyje *Lietuvos rytas* publikuotame Vyto Rudavičiaus straipsnyje „Užburiančios Kalėdos – rašytojo išmonė?“ anglų literatūros klasikas Dickensas pristatomas kaip šiuolaikinio Kalėdų įvaizdžio ne tik Didžiojoje Britanijoje, bet ir daugelyje pasaulio vietų kūrėjas: mat „daugybė dabartinių Vakaruose paplitusių tradicijų iš tiesų atkeliavo būtent iš anglų klasiko Charleso Dickenso kūrinių puslapių“ (Rudavičius, 2008, 8). Daugumai Lietuvos skaitytojų Dickenso vardas neatsiejamas nuo Kalėdų tradicijų, nes jos buvo rašytojo sukurtos ir kilo iš jo *Kalėdų knygu*. Straipsnyje „Suskambo Kalėdų varpai“ reklamuodamas naują *Kalėdų giesmės* ekranizaciją, režisuotą Roberto Zemeckio ir 2009 m. prieš pat Kalėdas parodytą Lietuvos kino teatruose, Gediminas Jankauskas rašė: „Ko

gero, nėra kito grožinės literatūros kūrinio, kuris, kaip Charleso Dickenso „Kalėdų giesmė“, būtų tapęs privaloma Kalėdų šurmulio dalimi“ (Jankauskas, 2009, 1) Ši „kalėdinė“ Dickenso įvaizdį iliustruoja ir populiarina ne vienas komercinis leidinys, pavyzdžiui, kad ir puikaus dizaino gražiai išleista jo kalėdinių apysakų knyga *Neeiliuota Kalėdų giesmė. Varpai*³. Komerciniai motyvai taip pat suvaidino nemenką vaidmenį formuojant šitokią vienpusį „kalėdinį“ Dickenso įvaizdį ir neabejotinai susiaurino Dickenso kūrybos suvokimą ir recepciją. Juk Kalėdų įvaizdis gerai perkamas, taigi perkamos ir Dickenso *Kalėdų knygos*. Kalėdinė magija tikriausiai ir paskatino skirtingus leidėjus išspausdinti tris komerciškai pelningus ir toli gražu nevienodo lygio *Kalėdų giesmės* vertimus. 1998 m. „Almos litteros“ išleista sutrumpinta *Kalėdų giesmė*, skirta vaikams – tikrai puiki knyga su originaliomis, iš angliško leidinio perspausdintomis nuostabiomis iliustracijomis, užimančiomis daugiau vietos negu pats tekstas; aiškiai edukaciniais tikslais jos įžangoje pasakojama apie Kalėdas, Dickenso laikų Londoną, turtuolius ir vargšus. Tikrai graži kalėdinė dovana vaikui ir garantuota komercinė sėkmė⁴. Visiškai priešingą išpūdį sukuria kitas *Kalėdų giesmės* leidimas, verstas iš amerikietiškos adaptuotos versijos, su stulbinamai neskoningomis iliustracijomis⁵. Ta pati leidykla „Alka“ išleido ir

³ *Neeiliuota Kalėdų giesmė. Varpai*, vertė ir pab. str. Elena Kuosaitė-Jašinskienė, iliustr. H. M. Brock, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.

⁴ *Kalėdų giesmė*, vertė Julija Lapienytė, iliustracijos Andrew Wheatcroft, Vilnius: Alma littera, 1998.

⁵ *Kalėdų giesmė*, vertė Elena Stasiulevičiūtė, adaptuota Malvinos G. Vogel, iliustracijos Pablo Marcos Studio, Vilnius: Alka, 1997 (antra laida 1998).

daugiau tokių adaptuotų Dickenso tekstų, skirtų vaikams⁶. Tai vertimai iš amerikiečių Dickenso kūrinių adaptacijų – sudarkyti, prastos kokybės Dickenso knygų lietuviški leidiniai vaikams su perspausdintomis siaubingomis kičinėmis amerikietiškomis iliustracijomis; ir šį absurda vainikuoja dar uždėta ironiškai šiuo atveju skambanti rubrika „Iliustruota didžioji klasika“. Ypač prastos ir tiesiog juokingai netinkamos Dickenso tekstams iliustracijos

---

⁶ *Deividas Koperfyldas*, vertė Audronė Juškienė, adaptuota Malvinos G. Vogel, iliustracijos Pablo Marcos Studio, Vilnius: Alka, 1998; *Oliveris Tvistas*, vertė Eglė Labutienė, adaptuota Malvinos G. Vogel, iliustravo Ric Estrada, Vilnius: Alka, 1997 (antra laida 2001); *Pasakojimas apie du miestus*, vertė Edmundas Juškys, adaptuota Marion Leighton, iliustravo Ric Estrada, Vilnius: Alka, 1999.

LITERATŪRA

Alksnytė, O., 1950: „Čarlzas Dikensas“, *Komjaunimo tiesa* [Vilnius], birželio 9.

Baravykas, V., 1945: „Karolis Dikensas“, *Tiesa* [Vilnius], birželio 10.

Dautartaitė, Marija, 2001: „Čarlzui Dikensui (*Oliverio Tvisto nuotykių* motyvais)“, *Naujoji Romuva* [Vilnius], nr. 4.

Ivaščenka, A., 1950: „Čarlzas Dikensas“, *Tiesa* [Vilnius], birželio 9.

Jankauskas, Gediminas, 2009: „Suskambo Kalėdų varpai“, *TV diena* [Vilnius], lapkričio 21.

Katarsky, Igor, 1971: „The Reception of Dickens in the Soviet Union“ [nepublikuota studija archyve Londone].

Kazakevičius, V., 1950: „Neteisybės ir smurto šalis“, *Komjaunimo tiesa* [Vilnius], gruodžio 20.

Kietis, V., 1928: „Čarlzo Dikenso „Oliveris Tvistas“, *Lietuvos aidas* [Kaunas], kovo 2.

Kuosaitė, Elena, 1962: „Čarlzas Dikensas“, *Tarybinis mokytojas* [Vilnius], nr. 12.

Leonaitis, V., 1950: „Nepasenusios pastabos“, *Literatūra ir menas* [Vilnius], rugsėjo 17.

Deividui Koperfyldui, labiau primenančios ne Viktorijos epochą, o Elvio Presley'io laikus: Dickenso herojus Deividas nupaišytas panašus į Presley'į, o Dora su didžiuliu kuodu – tikra XX a. vidurio amerikietiška seksuali gražuolė. Tokios knygos palieka pigaus skaitalo įspūdį, formuoja prastą vaikų skonį ir jau tikrai neprisideda prie Dickenso, kaip didžio anglų klasiko, įvaizdžio gerinimo ir populiarinimo.

Vis dėlto, kad ir ką kalbėtume ar rašytume apie klasikinį ar modernizuotą Dickenso įvaizdį šiandien, literatūrologinės medžiagos, skirtos rašytojo kūrybai, apimtis ir mastas, ir netgi pastarojo meto vertimai, liudija magišką jo kūrybos galią ir tai, kad didžiojo anglų rašytojo vardas kol kas tvirtai įsišaknijęs lietuvių sąmonėje.

Lindsay, Jack, 1962: „Ir dvidešimtajame su mumis...“, *Literatūra ir menas* [Vilnius], vasario 10.

Marcus, Stivensas, 1970: „Antrasis Dikenso atėjimas“, *Literatūra ir menas* [Vilnius], rugpjūčio 15.

Mikelinskaitė, Ieva, 2002: „Dickens's *Christmas Books* in the Light of G. Genette's Theory of Distance, Perspective and Focalization“, *Šiuolaikinės visuotinės literatūros ir kritikos problemos*, red. Vytautas Bikulčius, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 51–61.

Orlovskis, Sergejus, 1924: *Vaikams apsakytas Dikens'o gyvenimas*, vertė Pranas Kvietkauskas, Kaunas: „Literatūros“ bendrovė.

Pakalnis, A., 1950: „Knyga apie amerikonišką vergiją“, *Tiesa* [Vilnius], lapkričio 26.

Paškevičienė, Loreta, 2007: „Diagnozė: genijus“, *Istorijos* [Vilnius], nr. 10.

Pirsonas, Hesketas, 1976: *Čarlzas Dikensas*, vertė Antanas Paragys, Vilnius: Vaga.

Ročkienė, Kora, 2006: „Oliveris ir aš: Romanas Polanskis apie „Oliverį Tvistą“, *7 meno dienos* [Vilnius], sausio 13.

Rudavičius, Vytautas, 2008: „Užburiančios Kalėdos – rašytojo išmonė?“, *Lietuvos rytas* [Vilnius], gruodžio 20.

Šerelytė, Renata, 2008: „Pamokanti istorija jaunuoliams“, *Šiaurės Atėnai* [Vilnius], spalio 3.

Vaičiulaitis, Antanas, Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, 1932: *Visuotinė literatūros istorija*, Kaunas: „Sakalo“ bendrovė.

Vairas, Karolis, 1945: „Čarlzas Dikensas“, *Literatūra ir menas* [Vilnius], birželio 10.

Varnaitė, Irena, 1988: „Istorijos ir žmogaus drama Čarlzo Dikenso romane“, pratarė Charles Dickens, *Pasakojimas apie du miestus*, vertė Vytautas Petrukaitis, Vilnius: Mintis, p. 5–12.

Varnaitė, Irena, 1996: „Apie žlugusias iliuzijas, pasaulio šaltį, žmoniškumą“, pabaigos žodis Charles Dickens *Didieji lūkesčiai*, vertė Virgilijus Čepiejus, Vilnius: Vaga, p. 419–427.

Varnaitė, Irena, 1998: „Tarp socialinio realizmo ir modernizmo užuomazgų“, *Šiaurės Atėnai* [Vilnius], sausio 24.

Varnaitė, Irena, 1999: „Charles Dickens“, *Pokalbiai apie anglų rašytojus*, red. Astrida Petraitytė, Vilnius: Pradai, p. 91–112.

Venclova, Antanas, 1930: „Čarlzas Dikensas“, pratarė, *Varpai*, vertė Antanas Venclova, Kaunas: Spaudos fondas (perspausdinta 1940).

Venclova, Antanas, 1969: „Iš atsiminimų apie Petrą Cvirką“, *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, red. Juozas Baltušis, Vytautas Galinis, Antanas Venclova, Vilnius: Vaga, p. 564–611.

Venclova, Antanas, 1974: *Literatūra ir liaudis*, Vilnius: Vaga.

Venclova, Antanas, 1976: *Apie gyvenimą ir rašytojo darbą. Kritikos straipsniai*, Vilnius: Vaga.

THE RECEPTION OF CHARLES DICKENS IN LITHUANIAN LITERARY CRITICISM (PART III)

Regina Rudaitytė

S u m m a r y

Although traditionally Dickens has always been regarded by Lithuanian critics and literary scholars as an emblematic English writer, one of the greatest representatives of the Victorian realist novel in England, his writing, however, has been given only cursory treatment in Lithuania, almost never until recently crossing the boundaries of biographical articles, reviews and notices with a biographical slant scattered in the press, particularly, but not only, during the early stages of reception. There is no book specifically dedicated to Dickens's art by Lithuanian literary scholars, no comprehensive, fundamental and completely scholarly investigation of his writing. The critical assessment of Dickens's writing has generally been coming in the form of reviews and articles dedicated to Dickens, in the form of prefaces and afterwords accompanying the translations of his books. In the inter-war years, Dickens was perceived as the great humanist, romanticist, and critic of the social evils of the Victorian England; he was glorified for his Christian ethics and his 'Christmas philosophy' with the focus on goodness and 'religion of the heart', with his cult of fireside tranquility. In the

Soviet period, it is important to stress the tremendous influence of Marxist and communist ideology on the reception of Dickens who was favoured by the Marxist critics. In his writing they found the suitable object to dissect using the tools, whatever blunt, of the Marxist approach, which was the only possible method of literary analysis in Soviet times. Thus, during the period of Soviet occupation, Dickens was perceived as a typical representative of the social novel and of critical realism in English literature. His novels were popular because of political and social implications; he was the most translated and celebrated of English authors as providing a critique of capitalist society. This communist and Marxist bias was a crucial factor affecting the further reception of Dickens and putting many readers at large off his writing. Since the Soviet regime was abhorrent to most people, they hated or at least looked with suspicion at everything that was praised and promoted in Soviet times.

The epic character of Dickens's novels, the social problems unfolded in them, realistic characterisation might have been a model for Lithuanian prose

in the inter-war and in the Soviet periods; however, one would be hard pressed to trace direct influence of Dickens's aesthetics on Lithuanian writers.

Traditionally, Dickens is still highly regarded in the academic circles and his writing is the subject of seminars and lecture courses. Needless to say, in theory, Dickens, as a canonical writer, is on the school reading-lists among other recommended writers and on the university curricula; practically, however, his writing is no longer popular today and is taught but sporadically. So what is Dickens today? Is there a new image of Dickens being shaped? For academ-

ics, he is still a great English writer of the Victorian Age and a great humanist; for general readers, he is now mostly associated with the issue of poverty and particularly with Christmas. For the last few years Dickens's name cropped up in the Lithuanian press in connection with the approaching Christmas. However, no matter whether we speak about the so-called classic or the new, modernized image of Charles Dickens today, the scope of material devoted to his art and even recent translations of his works testify to his powerful presence in the popular Lithuanian imagination.

Gauta 2012 09 25

Priimta publikuoti 2012 10 02

Autorės adresas:

Vilniaus universiteto

Anglų filologijos katedra

Universiteto g. 5, LT-01513

El. paštas: reginarudaityte@hotmail.com